
Fuat Aydın, **Hint Dini Düşüncesinde
İnsanın Özgürlük Arayışı: Hinduizm'de Kurtuluş**,
(İstanbul: Ataç Yayınları, 2005), 244 s.

Türk ve İslam dünyası, tarih boyunca Hint kültür ve medeniyetiyle yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Özellikle XI. yüzyılda hem bu ilişkilerin anlaşılmasına hem de söz konusu kültürü yakından tanımaya yönelik dikkat çekici eserler ortaya konulmuştur. Başlangıç niteliğinde olan bu eserlerin sonraki dönemlerde maalesef devamı gelmemiştir. Hindistan'ı XVI. yüzyılda kolonileştiren Batılılar, bu coğrafya ile ilişkilerini canlı tutmuşlar ve XIX. yüzyılda Hint Dinlerine ait kutsal literatürü sistemli bir şekilde Batı dillerine çevirmeye başlamışlardır. Öte yandan İslam dünyası, kültürel, tarihî, dinî ve coğrafi yakınlığına rağmen bölgeye gereken hassasiyeti göstermemiştir. Ülkemizde Hint medeniyetini tanımak amacıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Hindoloji kürsüsü beklentilere tam anlamıyla cevap verememiştir. Günümüzde Hint kültür ve medeniyetine yönelik araştırmalar söz konusu bölümün yanında, Tarih, Dinler Tarihi, Sanat Tarihi gibi bilim dallarında sürdürülmektedir. Burada tanıtıma çalışacağımız eser, Dinler Tarihi alanındaki ender çalışmalardan birisidir.

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak altıda biri (1/6) Hindu'dur. Hinduizm, uzun geçmişi ile dünyanın en köklü dinlerinden birisidir. Dolayısıyla dünya dinleri arasında en eski kutsal metne sahip din kabul edilmektedir. Hinduizm ayrıca sahip olduğu devasa kutsal metin koleksiyonu ile diğer dünya dinlerinden ciddi biçimde ayrılmaktadır. Söz konusu kutsal metinler bir anda ortaya çıkmamış, tarihsel süreklilik içerisinde oluşmuştur. Günümüzde Hinduizm sadece Hindistan alt kıtasına özgü bir din değildir. Ne-

pal, Singapur, Malezya, Mauritius ve Bali Adası başta olmak üzere, dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Hinduizm'deki yoga ve meditasyon gibi mistik uygulamalar bu yayılışın başlıca sebebi sayılabilir.

Aşağıdaki satırlarda ana hatları ile tanıtacağımız eserde, Hinduizm'de kurtuluş anlayışı ele alınmaktadır. Yazara göre kurtuluş öğretisi, bir dinin özünü oluşturan ve "öteki"ne bakışını belirleyen temel esaslardandır. Nitekim Hinduizm, bizatihi bir kurtuluş dini olarak nitelenir. Yazarın ifade ettiği üzere, hayati bir öneme sahip olmasına rağmen dinlerde kurtuluş öğretisiyle ilgili çalışmalar son yüzyılda başlamıştır. Sadece kendi dinlerini kurtuluş dini sayan Hıristiyanlar bu tür çalışmaları gereksiz görmüşlerdir. Yazar, Batı'nın bu tutumunun II. Vatikan konsiliyle olumlu yönde değiştiği düşüncesindedir.

Yazar böyle bir çalışmanın ortaya çıkışında iki faktörün etkin olduğunu ifade eder. Bunlardan birincisi, günümüzde bir milyarı aşan nüfusuyla dünyanın her yerinde Hindu'lara rastlanılabileceği düşüncesidir. İkincisi ise, dinlerin "öteki"ne bakışını anlama bağlamında bu tür çalışmalara duyulan ihtiyaçtır. Bu öneme binaen, ülkemizde henüz akademik bir çalışmanın yapılmamış olması temel motivasyon işlevi görmüştür. Yazar, kitabın okunduğu takdirde Hinduizm'i anlama açısından önemli bir boşluğun doldurulacağını açık yüreklilikle ifade etmektedir. Kitabın adının belirlenmesi konusunda yazar birkaç cümlelik açıklamaya yer vermiştir. Nitekim kitabın adında da yer alan "özgürlük" sözcüğü, Hinduizm'de kurtuluş düşüncesi ve insanın özgürlüğü arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır (s. 10-11).

Hinduizm'in önemli bir veçhesini aydınlatmaya çalışan bu eser, giriş, beş bölüm ve sonuçtan teşekkül etmiştir. İki alt başlıktan oluşan girişin birinci kısmında Hint kutsal literatürü ele alınmıştır. Kutsal metinler şrutı (Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar, Upanişadlar) ve smriti (Ramayana, Mahabharata, Bhagavadgita) biçiminde iki ana kategoride izah edilmiştir. Girişin ikinci kısmında ise, Hint kültürü içerisinde ortaya çıkan ortodoks düşünce ekolleri

aralarındaki benzerlikten ötürü ikili gruplar biçiminde (Nyaya-Vaisesika, Samkhya-Yoga, Mimamsa-Vedanta) ele alınmış, bu sistemlerin dayandığı teoriler ve savunduğu düşünceler ortaya konulmuştur. Ayrıca ismen de olsa heterodoks düşünce sistemlerinin (Budizm, Caynizm ve Carvaka) varlığından da söz edilmiştir. Hindistan'da din ve felsefenin iç içe olduğu ve hayatın bir parçası olduğu vurgulanmıştır (s. 16-48).

Eserin birinci bölümünde (s. 51-75), öncelikle Hint dini düşüncesinde kurtuluşu ifade eden kavramlar ele alınmıştır. Uddhara, taraka, tarana, şreya gibi çok fazla tanıdık olmayan kavramların yanı sıra Hint dinleri denilince ilk akla gelen kavramlardan olan mokşa, mukti, apavarga ve kaivalya gibi sözcükler bu bölümde izah edilmiştir. Daha sonra ise, kurtuluş arzusuna yol açan karma teorisi ve samsara döngüsü ele alınmıştır. Kavramların kökeni, aralarındaki ilişki ve gördükleri işleve değinilmiştir.

Çalışmanın takip eden bölümünde, ilk olarak Vedalardan itibaren Hinduizm'de kurtuluş anlayışı ele alınmış; Upanişadlar, Destanlar ve felsefi düşüncede yer alan bakış açıları ortaya konulmuştur. Bu bölümde daha sonra, kurtuluşun gerçekleşeceği hayat ve kurtuluşun hangi bedensel formlarda gerçekleşeceği tartışılır. Bu manada Hinduizm'de hayatın dört hedefinden (dharma, artha, karma, mokşa) ve dört aşamasından (brahmacarin, grhasthya, vanaprastha, sannyasa) sonuncusunun kurtuluş aşaması olduğu ifade edilir. Bu bölümde son olarak kurtuluşun nasıl olacağı üzerinde durulur. Bu noktada kurtuluşa erişmede beşerî çaba ve tanrısal inayetin ne ölçüde önemli olduğu, bir guruya ihtiyaç duyulup duyulmadığı, kurtuluşun mevcut yaşamda mı (jivanmukti) yoksa öte dünyada mı (videhamukti) gerçekleşeceği gibi konular tartışılmıştır (s. 79-116).

Hinduizm'de bireyi kurtuluşa götüren başlıca yollara, kitabın üçüncü bölümünde değinilmiştir (s. 119-151). Kurtuluşa götüren yolu ifade etmek içinse yoga, marga isimleri kullanılır. Burada eylem (karma), bilgi (jnana) ve aşk/sevgi (bhakti) yolları ele alınıp incelenir. Eylem yoluyla kurtuluş, kurban töreni (yajna) ve onunla

ilişkili uygulamalar neticesinde tanrıya yaklaşma hâlidir. Eylem yolu, daha ziyade Veda metinlerinin esasını teşkil eder. Upanişad düşüncesi ile şekillenen bilgi yolu ise, eylem yolunun kurtuluş sürecinde yetersiz olduğu düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Çünkü eylemi icra eden kişi söz konusu eylemin iç yüzünü bilmelidir. Bunu idrak edemeyen kişinin eyleminin bir anlamı olmayacaktır. Hint düşüncesine göre insan eşyanın hakikatini tam manasıyla idrak edemez (avidya). Bu nedenle insan hakikati olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi düşünür veya anlar (maya). Bu yanılgı, illizyon veya bilgisizlik, bilgi yolu ile ortadan kaldırılır. Bhagavadgita ile ortaya çıkan sevgi yolu ise, eylem ve bilgi yolunu tamamlayıcı mahiyettedir ve söz konusu metne göre en yüce yoldur. Zira insan icra ettiği fiilin (karma) iç yüzünü bilmeli (jnana) ve bu işlemi içtenlikle ve hiçbir beklenti ummaksızın (bhakti) yapmalıdır.

Hint dinî düşüncesinde kurtuluş ve sonrasında ele alındığı dördüncü bölümde, kurtuluşun niteliği, kurtulmanın göstergesi, kurtuluşa eren ruhun mahiyeti, kurtuluş-acı ilişkisi, kurtuluşun ruhen mi yoksa beden mi olduğu, kurtuluşa ulaşan ruhlar arasındaki farklılıklar gibi ilgi çekici konular tartışılmaktadır (s. 153-184). Hindu mezheplerinin kurtuluş konusuna yaklaşımlarının ele alındığı son bölümde (s. 187-224) kurtulmaya muktedir olan ve olmayan kimselerin durumları üzerinde durulur. Bu çerçevede Vedalar ve Upanişadlar'ın konuya yaklaşımı hakkında bilgi verilir. Kurtuluşa eren veya eremeyen ruhların karşılaşacakları durumlar, yani Hinduizm'de ahiret anlayışı son bölümde ele alınan konulardandır. Çalışmanın sonuç kısmında (s. 225-228) ise yazar, Hinduizm'in insanın kurtuluşunu arayan bir din olduğunu ifade eder. Zira bu yöndeki ifadeler kutsal metinlerde sıkça atıflar yapılmaktadır ve kurtuluş anlayışı metinlerin teşekkülüyle paralel gelişmiştir. Vedalarda ilk izleri yer alan kurtuluş düşüncesi, önce Upanişadlar sonra da Bhagavadgita ile tam bir dönüşüm yaşamıştır.

Hinduizm'in önemli bir yönünün tartışıldığı bu eserde dikkatimizi çeken birkaç hususa değinerek yazımızı sonlandıracağız. Yazar, çalışmasını hazırlarken Hindu kutsal metinlerinden, bu

metinlerin yorumlanmasıyla ortaya çıkan felsefi literatürden ve konuyu ele alan modern çalışmalardan yararlandığını ifade etmektedir. Kutsal kitaplar bölümünde Mahabhrata destanının önemli bir bölümü olan ve Hinduizm’de kurtuluş anlayışının temel esaslarının ele alındığı Mokşadharma ile Dharmashastra literatürü içerisinde yer alan Manusmriti ve Yajnavalkya gibi metinlere değinilebilirdi. Yoga konusunun ele alındığı kısımda, Patanjali’nin Yogasutra’sına bir tane bile atıf yapılmamış olması dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde, bhakti yolunun ele alındığı bölümde Narada’nın Bhaktisutra isimli eserinden istifade edilseydi okuyucunun ufku daha da açılabilirdi. Ancak bahsettiğimiz hususlar eserin eksikliği olarak anlaşılmalıdır. Zira eser, kutsal metinleri kullanma, felsefi bakış açılarını işleme ve konuyla ilgilenen araştırmacıların çalışmalarını yorumlama açısından ciddi bir emeğin ürünüdür. Ayrıntılı bir kaynakçaya sahip olması da eserin zenginliğidir. Sonuç olarak, Hint kültür ve medeniyetinin anlaşılmasına yönelik araştırmaların önünü açacak tarzda bir eserdir. Dolayısıyla, ülkemizde kısır sayılabilecek bir alana yapılmış önemli bir katkıdır..

Hammet ARSLAN

(Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak.)

Mehmet Alıcı, Kadim İran’da Din,

(İstanbul: Ayışığı Kitapları-Kitabevi, 2012), 366 s.

Türkiye ile uzun bir sınıra sahip İran, Ortadoğu düşünüldüğünde her zaman başat unsurlardan biri olmuştur. Bu husus her ne kadar bazen iki ülkenin liderlik eğilimleri nedeniyle problemlili süreçler geçirmişse de her iki medeniyet de birbirinden haberdar olmayı istemiştir. Bu kadar yakın bağların olmasına rağmen Türkiye’de Pers-İran geleneği ve kültürel yapısıyla ilgili yeterli araştırma neredeyse yok denecek kadar azdır. İran, sosyoloji, tarih, iktisat, ulus-